

บทนำ

ความเป็นมา

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นกระทรวงหลักในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ และมีพันธกิจหลักในการเพิ่มประสิทธิภาพกระบวนการพัฒนาสังคมตามยุทธศาสตร์ของกระทรวง คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนานโยบายและระบบสารสนเทศการพัฒนาสังคม สำหรับเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการและชี้เตือนให้ผู้บริหารระดับสูง รับรู้ปัญหาทางสังคมในแต่ละพื้นที่ จึงมีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลที่มีความสำคัญ ตรงประเด็นและถูกต้อง ประกอบการประเมินความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อให้ทราบสถานการณ์ทางสังคมของประเทศ รวมทั้งปัญหาสังคม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมให้มีคุณภาพ ให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ให้เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนมีความเหมาะสมกับประเทศไทย ทั้งในแนวคุณภาพชีวิตและแนวภาวะคุกคามทางสังคม

การพิจารณาสถานการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมไทย จำเป็นต้องใช้การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณา เพราะการเปลี่ยนแปลงของประชากรมีผลต่อปริมาณและคุณภาพของคน รวมทั้งส่งผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในการรายงานสถานการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ มีความน่าเชื่อถือ และสามารถสนองตอบความต้องการ สามารถนำไปใช้ในเชิงนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ของประเทศไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมกับคณะที่ปรึกษาจากมหาวิทยาลัยบูรพา ได้จัดทำกรอบแนวคิดการสร้างและพัฒนาระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคมของประเทศไทย โดยผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ องค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงได้กรอบและประเด็นในการรายงานสถานการณ์ทางสังคม ระดับประเทศ ภายใต้ระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคมของไทย โดยมีการระบุแหล่งข้อมูลและค่านิยามของแต่ละรายการข้อมูลอย่างชัดเจน

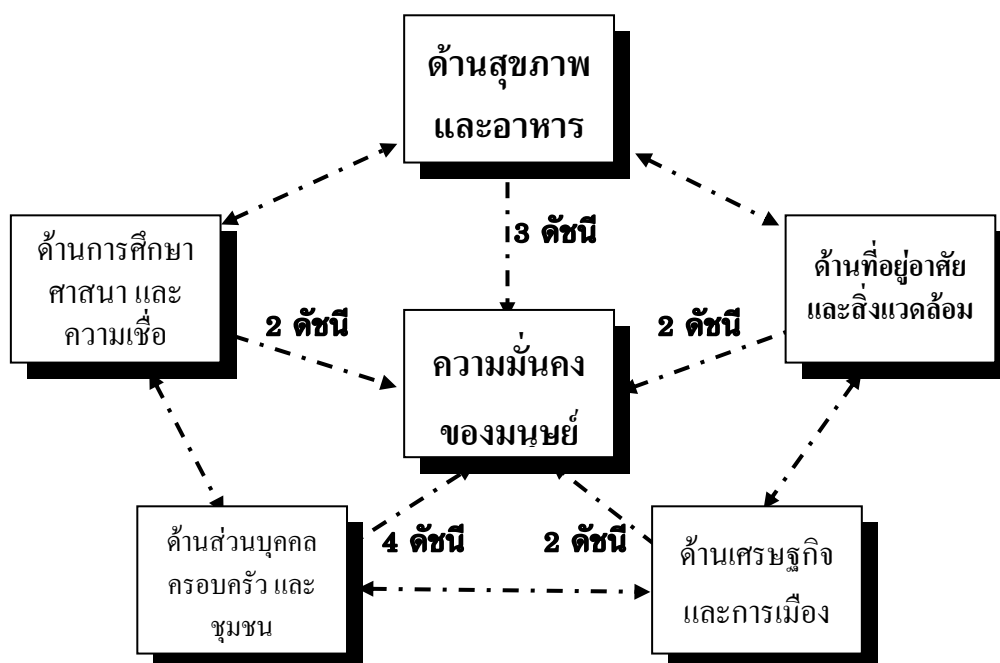
ขอบเขตของการดำเนินงาน

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เพื่อศึกษาสถานการณ์ทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระดับประเทศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคม วิธีการศึกษาใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา เป็นข้อมูลทุติยภูมิตามดัชนีของแต่ละองค์ประกอบ จากแหล่งข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม ประมวลรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบ และวิจัยเอกสารที่หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ เพื่อสร้างระบบวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2. จัดทำกรอบแนวทางในการศึกษา กระบวนการ ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา สถานการณ์ทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
3. ศึกษานโยบาย ยุทธศาสตร์ แนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ของประเทศไทยและต่างประเทศ
4. ระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ องค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
5. กำหนดองค์ประกอบและดัชนีชี้วัด สถานการณ์ทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยการคัดเลือกตัวบ่งชี้ที่มีความไวต่อการประเมินสถานการณ์ทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา จำนวน 5 องค์ประกอบ 13 ดัชนี และ 33 ตัวบ่งชี้

กรอบแนวคิดของการสร้างและพัฒนาระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคมของประเทศไทย

การร่างกรอบแนวคิดของการสร้างและพัฒนาระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคมของประเทศไทยนั้น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จัดให้มีประชุมเพื่อระดมความคิด ทบทวนวรรณกรรม รวมทั้งเชิญผู้เชี่ยวชาญบรรยายพิเศษ เพื่อให้ได้แนวทางการร่างกรอบแนวคิดการสร้างและพัฒนาระบบวิเคราะห์ข้อมูลด้านสังคมของประเทศไทย ที่กระชับรัด ครอบคลุม และเหมาะสมที่สุด และได้สรุปเป็นองค์ประกอบ 5 ด้าน 13 ดัชนี 33 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 องค์ประกอบ และดัชนีที่พัฒนาขึ้น ตามกรอบแนวคิดของระบบประเมินความมั่นคงของมนุษย์ในระดับครอบครัว

องค์ประกอบที่ 1 : ด้านสุขภาพ และอาหาร

1. มีพฤติกรรมป้องกันการเจ็บป่วย
2. การได้รับการรักษาเมื่อเจ็บป่วย
3. มีอาหารกินพอเพียง

องค์ประกอบที่ 2 : ด้านการศึกษา ศาสนา และความเชื่อ

4. มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต
5. ปฏิบัติตนถูกต้องหลักศาสนา

องค์ประกอบที่ 3 : ด้านที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อม

6. การมีที่อยู่อาศัย
7. ปลอดภัยจากมลพิษสิ่งแวดล้อม

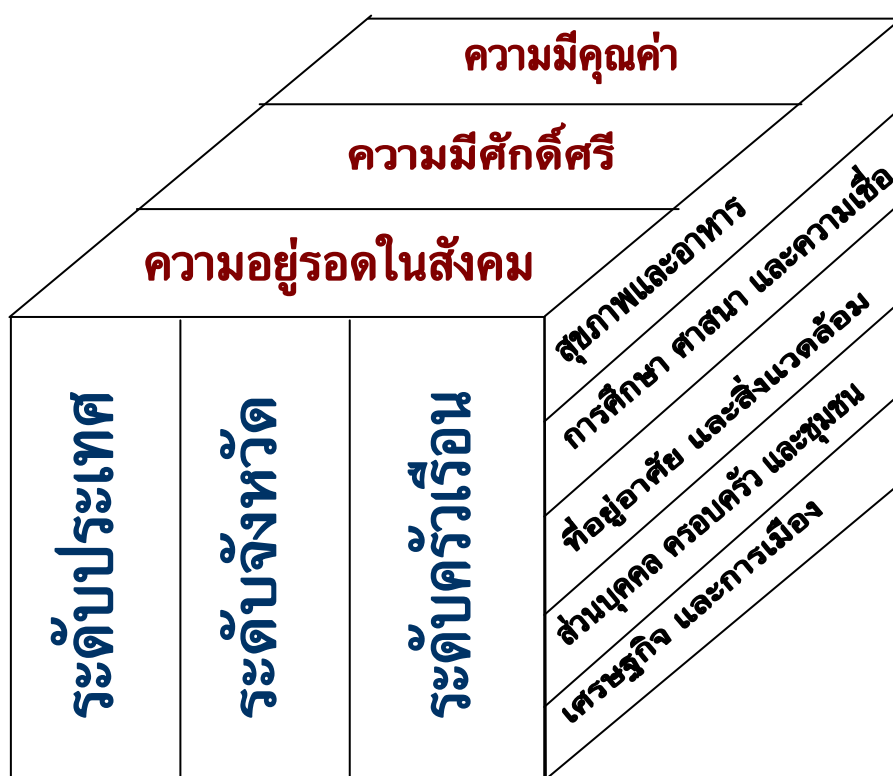
องค์ประกอบที่ 4 : ด้านส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน

8. อาชีวนามัยและการค้ามนุษย์
9. ปลอดภัยจากการประทุษร้าย อุบัติเหตุ และอุบัติเหตุ
10. ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว
11. มีความสัมพันธ์กับชุมชน

องค์ประกอบที่ 5 : ด้านเศรษฐกิจ และการเมือง

12. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
13. มีสิทธิพื้นฐานทางการเมือง

และจัดกลุ่มองค์ประกอบใหม่ให้เชื่อมโยง โดยกำหนดเป็น 3 มิติ คือ มิติด้านระดับข้อมูล ได้แก่ 1) ความอยู่รอดในสังคม (Survival) 2) ศักดิ์ศรี หรือการมีส่วนร่วม (Participation) และ 3) ความมีคุณค่า (Value) หรือความสูงส่งของชีวิต มิติด้านระดับพื้นที่ ได้แก่ 1) ระดับครัวเรือน 2) ระดับจังหวัด และ 3) ระดับประเทศ มิติด้านองค์ประกอบ ได้แก่ 1) สุขภาพ และอาหาร 2) การศึกษา ศาสนา และความเชื่อ 3) ที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อม 4) ส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน และ 5) เศรษฐกิจและการเมือง ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างมิติด้านระดับข้อมูล มิติด้านระดับพื้นที่ และมิติด้านองค์ประกอบ

ตัวบ่งชี้ (ข้อมูลทุติยภูมิ) แต่ละดัชนี (5 องค์ประกอบ 13 ดัชนี 33 ตัวบ่งชี้)

1) องค์ประกอบ ด้านสุขภาพ และอาหาร

สุขภาพและอาหาร เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ทุกคน ประกอบด้วย 3 ดัชนี คือ

- พฤติกรรมป้องกันการเจ็บป่วย
- การได้รับการรักษาเมื่อเจ็บป่วย
- มีอาหารกินพอเพียง

ตัวบ่งชี้สถานการณ์ด้านสุขภาพและอาหาร ที่เป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทย ในการรายงานครั้งนี้ได้เลือกข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ดัชนี	ตัวบ่งชี้ (ข้อมูลทุติยภูมิ)	แหล่งข้อมูล
1. พฤติกรรมป้องกันการเจ็บป่วย	1. ร้อยละของภาวะน้ำหนักแรกเกิดน้อยกว่า 2,500 กรัม (%)	1. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 3
	2. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม (ครัวเรือน)	2. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 10
	3. อายุขัยเฉลี่ยแรกเกิด (ปี)	3. สำนักบริหารการทะเบียน กระทรวงมหาดไทย
2. การได้รับการรักษาเมื่อเจ็บป่วย	4. อัตราผู้ติดเชื้อเอดส์ ต่อประชากรแสนคน (%)	4. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข และสำนักงานแพทย์ กรุงเทพมหานคร
3. มีอาหารกินพอเพียง	5. ทุกคนในครัวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐาน (ครัวเรือน)	5. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 9
	6. สถานที่ผลิตอาหารพบเชื้อปนเปื้อน (%)	6. ศูนย์วิทยบริการ กองแผนงานและวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข

2) องค์ประกอบด้านการศึกษา ศาสนา และความเชื่อ

การศึกษา ศาสนา และความเชื่อ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาให้มนุษย์มีความมั่นคง ประกอบด้วย 2 ด้านนี้ คือ

- การมีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต
- การปฏิบัติตนถูกหลักศาสนา

ตัวบ่งชี้สถานการณ์ด้านการศึกษา ศาสนา และความเชื่อ ในการรายงานครั้งนี้ได้เลือก ข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย 10 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ดัชนี	ตัวบ่งชี้ (ข้อมูลทุติยภูมิ)	แหล่งข้อมูล
4. การมีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต	7. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี (%)	7. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 21
	8. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย (%)	8. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 22
	9. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง (% ครัวเรือน)	9. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 25
	10. อัตราส่วนครูต่อนักเรียน	10. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ
5. การปฏิบัติตนถูกหลักศาสนา	11. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง (% ครัวเรือน)	11. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 31
	12. คดีอุจฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ	12. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
	13. คดีชีวิต ร่างกาย และเพศ	13. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
	14. คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน	14. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
	15. คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย	15. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
	16. คดีอุบัติเหตุจราจรทางบก	16. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

3) องค์ประกอบด้านที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม

ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อความมั่นคงของมนุษย์

ประกอบด้วย 2 ด้านคือ

- การมีที่อยู่อาศัย (ผู้มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งมั่นคงแข็งแรงไม่ผุพัง)
- ปลอดภัยจากมลพิษสิ่งแวดล้อม (น้ำ อากาศ ดิน ขยะ สารเคมี วัตถุอันตราย และเหตุ

รำคาญต่างๆ)

ตัวบ่งชี้สถานการณ์ด้านที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ในการรายงานครั้งนี้ได้เลือกข้อมูล
ทุกข้อมูมิ ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ดัชนี	ตัวบ่งชี้ (ข้อมูลทุกข้อมูมิ)	แหล่งข้อมูล
6. การมีที่อยู่อาศัย	17. สร้างบ้านด้วยวัสดุถาวร	17. สำนักงานสถิติแห่งชาติ
	18. มีสาธารณูปโภคครบตามจำเป็น ส้วม ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ พัดลม ตู้เย็น เตาแก๊ส/ เตาไฟฟ้า โทรทัศน์ วิทยุ (%)	18. สำนักงานสถิติแห่งชาติ
	19. คร้วเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มและบริโภค (คร้วเรือน)	19. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 13
7. ปลอดภัยจากมลพิษสิ่งแวดล้อม	20. คร้วเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ (%)	20. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 16

4) องค์ประกอบด้านส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน

มนุษย์ทุกคนต้องมียานพาหนะ มีครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น และอยู่ในชุมชนที่เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน องค์ประกอบนี้ประกอบด้วย 4 ดังนี้

- มีอาชีพอนามัยและการค้ามนุษย์
- ปลอดภัยจากการประทุษร้าย อุบัติเหตุ และอุบัติเหตุ
- มีระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว
- มีความสัมพันธ์กับชุมชน

ตัวบ่งชี้สถานการณ์ด้านส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน ในการรายงานครั้งนี้ได้เลือกข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย 9 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ดัชนี	ตัวบ่งชี้ (ข้อมูลทุติยภูมิ)	แหล่งข้อมูล
8. อาชีพอนามัยและการค้ามนุษย์	21. ผู้ประสบอันตรายจากการทำงาน	21. สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
	22. ผู้ตกเป็นเหยื่อการค้าแรงงานเด็ก ค้ายาเสพติด ค้าประเวณี (คน)	22. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
9. ปลอดภัยจากการประทุษร้าย อุบัติเหตุ และอุบัติเหตุ	23. การได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุและเสียชีวิตจากภัยธรรมชาติ ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ	23. กระทรวงมหาดไทย
10. มีระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว	24. ผู้สูงอายุในครัวเรือนได้รับการดูแล	24. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 32
	25. คนพิการในครัวเรือนได้รับการดูแล	25. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 33
	26. ครอบครัวอบอุ่น	26. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 19
	27. อัตราการหย่าร้าง	27. กรมสุขภาพจิต
11. มีความสัมพันธ์กับชุมชน	28. ครัวเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล	28. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 34
	29. ครัวเรือนมีคนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน	29. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 36

5) องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจและการเมือง

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการมีสิทธิพื้นฐานทางการเมือง เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ประกอบด้วย 2 ดัชนี ดังนี้

- ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
- สิทธิพื้นฐานทางการเมือง

ตัวบ่งชี้สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและการเมือง ในการรายงานครั้งนี้ได้เลือกข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

ดัชนี	ตัวบ่งชี้(ข้อมูลทุติยภูมิ)	แหล่งข้อมูล
12. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ	30. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี	30. จปฐ 1 ที่ผ่านเกณฑ์ ข้อ 27
	31. อัตราการเพิ่มค่าจ้างรายวัน	31. คณะกรรมการค่าจ้างแรงงาน กระทรวงแรงงาน
13. สิทธิพื้นฐานทางการเมือง	32. การใช้สิทธิเลือกตั้ง	32. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 6 กุมภาพันธ์ 2548
	33. การร้องทุกข์เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน (เรื่อง)	33. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ